

„...MÉG A RÉGI ÖREGÖKTŰ' HALLOTTAM...”

VINCZE KLÁRA

Hagyományozódás és átvétel a csongrádi lakodalmakban 1945 után

A vőfély szerepének átalakulása mint a társadalmi változások tükré

Csongrád város Szegedtől 55 kilométerre északra található, a Tisza és Körös folyók találkozásánál, lakosainak 85%-a római katolikus vallású. A földrajzi közelség, a Dél-Alföld lakóinak közös kulturális-történelmi gyökere és a katolikus népesség többsége miatt Csongrád népszokásai igen sok hasonlóságot mutatnak a szegediekkel.

A népszokásokat a néprajztudomány – klasszikusan – három felé osztja:

1. Jeles napokhoz, az év naptári ünnepe-
ihez kapcsolódó szokások: karácsony, húsvét,
pünkösd, stb. (Jómagam több évig kutattam
Csongrád, Szegvár ünnepi szokásait, hatá-
rainkon túl pedig a vajdasági Kishegyesen
és Versecen.)

2. Az emberélet fordulói: születés, ke-
resztelő, házasság, halál, stb.

3. Gazdasági élet szokásai, munkaszoká-
sok: szüret, disznótor, aratás, kukorica-
fosztó stb.

A házasság, a lakodalom az emberi élet egyik legjelentősebb és legszebb eseménye volt a múltban (ma is az, bármennyire is lebecsülik néhányan a jelentőségét). A házasság azért emelkedik ki ez emberi életút szokásainak szakaszából, mert a nő és a férfi élete legszebb korában nem csak aktív közreműködőként, de főszereplőként és ünnepeleltként van jelen e közösségi alkalmon, míg az emberi életút elején és végén, vagyis világrajövetelkor és halálkor csak passzív elszenvédőként vagyunk jelen, mások cselekszenek velünk.

A lakodalomnak megvoltak a maga szokáscelemek, melyek az idők folyamán

változtak, egyszerűsödtek, de mindenképpen hagyományozódtak generációról-generációra. Mire jök ezek a szokáscelemek, vagy Arnold van Gennep szerint „átmeneti rítusok”? Ezek könnyítik meg az ember életében bekövetkező változások átélését. A szokás híd, mely átível az életút kritikus szakaszának mélysége felett, komp, amely az egyik partról sértetlenül átjuttat a másik partra. Gondolkodjunk el rajta, hogy nekünk, mint a mai kor túl önálló emberének nem lenne-e lelkileg könnyebb és gazdagabb az életünk, ha a népszokások segítő erőként tovább élnének?

A lakodalom egy igen jól megszervezett és lebonyolított közösségi ünnep, melynek főszereplője, szakértője, mókamestere a falu vagy város tekintéllyel bíró ceremóniamestere, a vőfély volt. A csongrádi vőfélyek 1945 utáni ténykedésének, a megváltozott világhoz való kényszerű és örömteli alkalmazkodásnak állít emléket ez az írás.

Csongrád város népszokásainak leírását elsőként Váry (Meister) Gellért szolgáltatta a 19. században. A lokálpatrióta pap vaskos kéziratot hagyott hátra „Emléklapok Csongrád múltjából” címmel, melyben a város 19. századi történetével foglalkozik családi történetekkel, anekdotákkal fűszerezve. Ugyanakkor – s ez már számunkra érdekes – fennmaradt egy 27 oldalas, sűrűn teleírt néprajzi kézírata is: benne helyi szólásmondásokkal, tájszótárral, gyermek- és nagyobb leányok játékaiknak leírásával, a karácsonyi betlehemes játék pontos ismertetésével, valamint a régi csongrádi lakodalom bemutatásával annak

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

aktuális vőfélyverseivel együtt. Ezen néprajzi kézirat rövidségénél fogva törekedett a lényegkiemelésre, tömörítésre, pontosságra, a munkát a 19. századi Csongrád első nagyobb terjedelmű szokásleírásának tekinthetjük. A dokumentum másolatát az 1922-ben Csongrádon született és 2002-ben elhunyt drága emlékü néprajztudós barátom, dr. Katona Imre hagyta rám, évtizedes barátságunk emlékére.

Milyen változás tapasztalható a csongrádi lakodalmi szokásokban majd 100 év elteltével, vagyis a Váry Gellért-féle szokásleíráshoz képest a múlt század közepén?

A lakodalmat természetesen még az 1940-es években is megelőzte a lánynézés és lánykérés, szükség esetén a háztűznéző. Az első két alkalommal a fiú és szülei szemrevételezték a menyecskét, míg háztűznézőbe a lány szülei érkeztek megbizonyosodni a fiú anyagi helyzetéről, sőt egészségi állapotáról. Háztűznézéskor a leány szülei a következő kérést tették fel a leány szüleinek: „Eladó-e a lova?” Igenlő válasz esetén bebocsátást nyertek a házba. A családok kérhették ún. komendálóasszony vagy javasasszony közbenjárását, akinek sikeres közbenjárását aprószószággal vagy ruhával honorálták. A lánynéző és háztűznéző egyformán érdeke volt mindkét családnak, mert a nem megfelelő, vagy önálló párválasztás kitagadással járt. A három főbb társadalmi osztály: a parasztok, az iparosok és az „úri népség” nem házasodhatott csak egymás közt.

A lánynézést lánykérés követte, s míg az 1800-as években a vőfély éppen három egymást követő napon, vagyis háromszor kérte felségül a vőlegény nevében az arát, addig 1945 után már csak egyszer hangzott el a kérés, röviden, tömören: „Hozzám jön feleségül?” Faluhelyen és Csongrád egyes részein a leányok keresztapjukkal, apjukkal vagy legjobb barátjukkal mentek lánykérőbe, akik előadták a házasulandó szándékát is. Ha maga a leány akart a lánynál a lánykérés

előtt tudakozódni, akkor almát adott a lánynak, és ha vissza is kapta, jót jelentett. Ebben az időben még kérhették az ún. gügyü segítségét, aki következőképpen tette fel kérdését: „Hozzáadja-e kedves Uramembörünkhöz kedves leányát?” Már nem könyörögtek a lány apjának, lassan elmaradt a hozomány feletti alkudozás, rövid kérdésekre rövid választ vártak.

Az eljegyzésen a két család vett részt, a leány egy jegyínget (régies elnevezéssel „móringot”) vett a fiúnak, a vőlegény pedig egy jegygyűrűt a leánynak, amit valamelyik családtaggal közösen vásárolt. A menyasszony kaphatott a jegygyűrű mellé pecsétgyűrűt is, ez a mai kísérgyűrűk elődjének tekinthető. A közös gyűrűváltás elterjedése után először a lány a fiúnak, a fiú a leánynak vásárolta az ékszer, míg az utóbbi húsz évben már a fiúkat „terheli” mindkét gyűrű megvásárlásának költsége. A vőlegény kaphatott választottjától ún. „fazonkendőt” is, mely fehér selyemből készült, a széle cakkos volt, behímezheték a fiú monogramját is.

Lakodalom előtt egy héttel az asszonyok közösen készítették el a csigát („csigacsinálás”), ebből csak a lakodalom napján volt szabad enni. Előtte levő napokban sütötték a süteményt, lakodalmi kalácsot, tyúkot kopasztottak és vágták a pörkölthöz, sültkehez való állatokat (birkát, marhát).

Egészen az 1960-as évek elejéig fennmaradt az ágyvitel szokása, ez nótaszóval és tréfálkozásokkal történt-közben megesett, hogy menet közben elloptak róla valamit és ezzel csúfolódtak. A lány keresztanyja hangsúlyozta az ágy és a láda értékét, a fiú keresztanyja pedig ellenkezőjét – értéktelenségét – állította. Az ágyat meg is válthatták a leány szülei. A fiú rokonsága tollakat csempészett az ágyba, majd bizonygatták a leány anyjának „hanyagságát”. A közismert menyasszonyos, vagy tulipános láda az 1950-es évekig fellelhető, a hozomány, vagy más néven a stafírum készítése a 1970-es évekig az

anyák, keresztanyák, nagymamák és leányok feladata volt. Főként ágyneműből, terítőkből állt, a 1960-as évektől pedig bútorokból. Ez a szülők részéről történő támogatás ma is él, ha nem is stafírungnak hívjuk: gondoljunk csak az elindulásunk után kapott ingatlanra, folyamatos anyagi támogatásra-ezen igen nagy vagy bármekkora szintű segítség nélkül nem is tudtunk volna önálló életet kezdeni!

1945 után minden családnak átalakult az élete: nemcsak családtagjaik egy részét veszítették el, de néhány év elteltével vagyunk jórészt és önbecsülésüket is. Aki kuláklisra került, nem rendezhetett, és nem is tudott nagy lakodalmat rendezni gyermekének. 1956-ban hatalomra kerül Kádár János, az egyszerű munkásból lett pártfőtitkár, akinek negyven éves – a szovjet érdekeket kiszolgáló – diktatúrája sok emberben végleg kiirtotta a nemzeti büszkeséget és öntudatot. A népi kultúra és néphagyomány szerencsére mégsem tűnik el, vagy mégsem úgy tűnik el, hiszen az egyszerű paraszt mindenütt életképes, észjárása, világlátása bámulatos. Tudja, hogy csak magára, családjára és szűkebb közösségére számíthat: lehetőség szerint megüli ünnepeit, titokban levágja disznóját, figyeli a Nap és csillagok állását és tovább mesél gyermekeinek, anekdotázik. A kép azért mégsem ilyen idilli: hiszen tsz-parasztként a közönsben dolgozik.

Az eljegyzés után mielőbb megtartották a lakodalmat, mert régen úgy tartották, a hosszú jegyesség nem jó. Mivel nyomtatott meghívó még nem mindenütt volt szokásban az 1930–1940-es években, ezért a vőfélynak kellett személyesen a vendégeket meghívni. Külön meghívta a násznagyokat, és a koszorús-, vagy régiesen nyoszolyólányokat.

Az 1950-es években furcsa divat volt tanúnak felkérni a helyi brigád- vagy csoportvezetőt, akinek keze alá a vőlegény tartozott a civil életben, ha volt is vőfély ezekben a Kultúrotthonos lagzikban, nemigen szólította a művezetőt „tisztelt Násznagy Uramnak.” A

násznagy hagyományos értelemben a lakodalmi gazda, családtag, általában keresztapa vagy nagybácsi, aki felelős volt a lakodalom rendjéért is, a jó hangulatért is, és nagyobb ajándékkal illet az új párnak kedveskednie.

Ebben az időben nagy divatja volt a Csongrádot övező falvakban a 6–8, néhol 10–12 koszorúspárnak. A leányok ruhája egyszerű selyemből készült, abroncs nélküli volt, ujjatlan és talpig ért, régi fényképeket nézve először nehéz szemünknek meglegelni a képen a menyasszonyt és vőlegényt, ruházatok ugyanis nagyon hasonlított a koszorúsokéra. A nyoszolyólányok a menyasszony barátnői és rokonai közül kerültek ki, a nyoszolyólegények pedig a vőlegény barátai vagy rokonai voltak.

Az „összeparosítás” során titkolt szempont volt, hogy valójában is összeillenének-e. Ezért sok fiú nem vette jó néven, ha csúnyácska lány mellé osztották, a fényképezésre hivatkozva esetleg el sem vállalták. A nyoszolyólányok és -legények feladata volt az új párt bevezetni a templomba (környékünkön szerencsére fennmaradt ebben az időben a templomi esketés hagyománya, nagyobb városokban kezdett ritkulni az egyházi szertartások száma). A menyasszony tehát talpig erő selyemruhában indult a szertartásra, fejét mirtuszkoszorú és hosszú fátyol ékesítette, a vőlegény sötét ruhát viselt, öltönyén a sajátos kis fehér műselyem virággal, amely ma is mintegy megjelöli a közeli családtagokat: az örömszülőket, nagyszülőket, násznagyokat és testvéreket. Két évtized elteltével kezdtek előnyben részesíteni az élővirágot a férfióltönyre, először egy szál fehér rózsza formájában.

Évezredek magyar lakodalmi sajátosság volt, hogy a menyasszonyos és vőlegényes háznál páthuzamosan, külön-külön tartották a lakodalmat. Többek között ezért is kellett két, ún. kis- és nagyvőfély. A menyasszonyos ház vendégei, az ún. hérészesek vacsora után ellátogattak a vőlegény vendégeihez,

innentől kezdve együtt táncoltak, mulattak. Környékünkön 1945 után részben eltűnt, Csanyteleken és Tömörkényen 1965-ig fent maradt.

Az 1940-es évek vége után alakult ki az a kikérési rendszer, amely ma is ugyanígy zajlik a „vőfélyes” nagy lagzikban. Először a fiút kéri ki a szülői háznál, így az apai-anyai áldás birtokában érkezik meg a lányos házhoz. Szokás a rezesbandát először a vőlegényes házhoz hívni a jó hangulat megteremtése céljából, velük és vőfélyével együtt megy aztán a násznép a lányért. A másik háznál már a kertkapuban várja a zenekar a násznépet, ahol a vőfély bevezeti a vőlegényt és annak családját a házba.

A 20. század hatvanas éveinek elejéig a vőfély mellett lehetett ún. „kis vőfély” is, aki társával vitatkozott, verselt, tréfálgzott, de annyi verse és szerepe nem volt neki, mint „nagyobb” társának.

Külön vers volt a vőlegény búcsúztatására, külön a lányéra. Essen itt szó az ekkorára már kialakult ruházatukról: vagy sötét mellényt viseltek fehér inggel, vagy öltönyt nyakkendővel. Botjuk már nem volt, lakodalmi kalácsot és kulacsot borral viszont még az öltönyszerűk is vittek magukkal.

Amikor kikérték a menyasszonyt, nem őt hozták elő, hanem kétszer egy „álmennyasszonyt”, harmadjára pedig már az igazit. Tréfás kedvű férfiak és éltes korú öregasszonyok szívesen vállalták az álmennyasszony szerepét.

Az utóbbi három évtizedben már nem beszélhetünk legény- és lánykikérésről, mivel ez az eljegyzésen, szűk családi körben már megtörtént, hanem legény- és leánybúcsúztatásról, amikor is a vőfély egyes szám első személyben, a fiú és a lány nevében búcsúzik el szeretteitől. A vőlegény elbúcsúzása legalább olyan szívszorító élmény, mint a menyasszonyé (fiús édesanyaként már most rettegek tőle...). A búcsújelenetet azok is megkönynyezik, akik már rég elbúcsúztak szüleiktől,

azok is, aki eztán fognak, a szülők meg pláne. Íme egy csongrádi menyasszony búcsúzása Góg László vőfélykönyve alapján:

*De hosszú az Út, mire én elindulok,
Ézért most szeretett Édesapám
Először is Tehozzád fordulok.
Mielőtt Atyai kezedből kilépek,
Midőn ha annyiszor megbántottalak,
Bocsánatot kérek!...*

*Hát tenéked most mit mondjak,
Kedves Édesanyám,
Ki eddig voltál gondoskodó dajkám.
Tudom, hogy fáj most anyai szívednek
Midőn távozását látod gyermekednek.
Tudom hogy szeretél kedves Édesanyám,
Mint gyenge virágot etettél, itattál.*

A búcsú ezután a testvérekhez, alsó-felső szomszédokhoz, rokonokhoz, majd barátokhoz szól, a legvégén Isten áldását kérve rájuk és hosszú életet kívánva nekik. A lánybúcsúztatás az 1960-as évek után az udvaron felállított sátorban zajlott, a sátorállítás szokása egészen az 1990-es évek végéig fent maradt, faluhelyen jó időjárás esetén ma is állítanak sátrat. A lányos háznál ebben az időben egyszerű nagy kalács és „vízenköttes” süteménnyel kínálták a vendégeket, nem tálalták fel a vendégeknek a lakodalmi süteményeket.

Az esküvői menet autókban, bérelt buszokban indult el, a vőfély dolga volt mindenkinek helyet keresni, és beállítani az autók sorrendjét. Az első kocsiban utazott a vőfély a násznagyokkal, az utolsó előttiben az örömszülők, a legutolsóban pedig hagyományosan a menyasszony ült Csongrádon a Városháza felé tartva. Azért ment a menet letelején a vőfély a zenekarral, hogy fogadja a jegyespárt az esküvő helyszínén, és beállítsa a menet sorrendjét.

A polgári esküvő után a templomi szertartás következett, ezt majdnem mindenki a

Városházával szemközti Nagyboldogasszony templomban tartja. Más vidékekkel ellentétben a ceremóniák során vagy után nem mond a vőfély köszöntő verseket, így meg is marad a szertartás ünnepélyessége, meghatottsága. Ha két menyasszony összetalálkozott véletlenül, azt a csongrádiak nagy szerencsétlenségnek tartották, ezért nem volt szabad egymásra nézniük. Ha aznap esett az eső, kétféleképpen értelmezték: a pozitív babona gazdagságot remélt az új párnak, a negatív sírós menyasszonyt, szomorú házasságot jósolt.

A rendszerváltás után előtérbe került a külföldről vagy más hazai tájról és a médiából meglátott, pillanatnyilag megtetszett esküvői mozzanatok. Rizst, rózsaszirmot kezdtek szórni a templom előtt, a menyasszony cukorkát osztogatott, az ara ruháját több havi fizetésből bérelte vagy vásárolta, a tehetősebbek az autót vagy fiákert is bérelték. A szép frizura, smink és körmök emlékét nemcsak a fényképek őrizték, a menyasszonyi csokor és esküvői dekoráció kiválasztása is katalógusból, képek alapján készült. Azért nem tűnt el szerencsére az egykori hagyomány: egyes családok remekül tudták ötvözni a régit az újjal, a modern esküvőt a paraszti hagyományokkal, főleg, ha vőfélyre bízta a ceremónia levezénylését.

De kik is voltak név szerint azok a 20. századi vőfélyek, akik közül egy-kettő még ma is vállal lakodalmi szerepléseket?

1. Vincze Pál (szül.: 1933)

2. Góg László (szül.: 1946., dolgozatomhoz felhasználtam az 1984-ben lejegyzett ténykedését és verseit.)

3. Horváth Pál (Csongrád, Alma u., csak a lánya él, Marika.)

4. Kulik Ferenc (Csongrád, Uzsoki u.)

5. Túri Kis István (1934–2004., az unokái: Gyenge Ferenc és Árpád szolgáltatnak róla adatokat, Csongrád, Rózsa F. u. 26. sz. alatt lakott)

6. Makra Vince (Felgyő)

7. Győri János (jelenleg ápoló Szentesen)

8. Révész István (a századelőn született és az 1930-as években teljesített szolgálatot, amikor még vittek a lakodalomba szalonát)

9. Szabó Bogár Imre (szül.: 1944, Csongrád, József A. u. 30. – kedvenc vőfélye családunknak, adatközlőm volt, a testvéreinek, Lászlónak lakodalmi zenekara van, 1965 óta vőfélykedik, ezer lakodalmon van túl)

A háború utáni csongrádi lakodalmakban nem péntek este terítettek, ahogy manapság szokásos, hanem szombaton az esküvő után – bárki beállhatott segíteni a násznépből, nem volt ismeretes a fogadott segítség rendszere. A közös terítésnél szükség volt a jó lakodalmi hangulat előkészítésére, ezért a vőfély külön verssel tisztelte meg az asztalterítés és a tányérrakás műveletét.

A lakodalmi menü is más jellegű volt a mostani falusi parasztlakodalmakban megszokotthoz képest: nemcsak a tyúkhúsleves–pörkölt–sült húsok–néhol káposzta–apró sütemények–torták repertoárt ették végig a vendégek, hanem a leves után külön feltálalták a levestormával, aztán a káposztát, majd tyúkhús rizskásával következett, a pörkölt után ismét kását kaptak a vendégek.

A végén hagyományosan a pecsenyét, majd a tortákat szolgálták fel, köztük a legdíszesebb természetesen a menyasszonyé volt. A vőfély klasszikus, és legnehezebb szerepe itt teljesedett ki: minden ételnek más felkonferálás járt, a vendégeket vacsora közben is szórakoztatni kellett találós kérdésekkel, tréfákkal. Az ételek széles skálája nemcsak a versek biztos tudását és pontos időzítését követelte meg a vőfélytől, de a tálalásban, a tálalók sorba állításában is segédkezett, menü közben pedig folyamatosan ellenőrizte az étek ízét és hőmérsékletét.

A vacsora étrendje a következőképpen alakult át az utóbbi húsz évben. Először

megmaradt a hagyományos tyúkhúsleves és pörkölt első két fogásnak, a végén újdonságként salátákat és hideg tálakat hoztak- később akadtak, akik a levest és a pörköltet teljesen mellőzve csak különféle sülteket tálaltak fel az étteremben.

Szabó Bogár Imre találóan foglalta össze a jelenkor furcsaságait a vacsora során: „Jelenleg a millió fajta sült, saláta, sütemény és torta a divat-egész este csak a tányérokat cseréltetik velem. Annyit esznek, hogy a táncra már nem marad erejük. Az első tál sültre még szoktam verset mondani, de mit mondjak a francia saláta tiszteletére meg a millió sonkatálra?”

„Egész este megy a tömény, nincs az a szép fokozatos fogyasztás, mint régen” – utal ugyanő az italokra. Az anyagiakról ennyit summáz: „A hozzáállással van baj: van, aki azt mondja, nincs pénz se vőfélyszalagra, se kalácsra... Egyik helyen a vacsora előtt hazaküldtek, nem volt még 4000 forintjuk a vacsora levezényeltetésére.”

A lakodalmi segítőknek is járt egy kis szórakozás, vagy egy kis dicséret munkájukért. Régen a szakácsnékat, húsfőzőket behívták egy táncra, amikor is fedőket, kanalakat összeütögetve mentek egy pár kört, esetleg pénzt is kaptak. „Ma már nem akarnak ezek a pincérek bejönni...”

Az 1980-as évek végének újjáéledő nemzeti öntudatát tükrözik a következő vőfélyversek, melyben Túri Kis István segítőtársait, a „húsfőzőket” – igazából alakoskodókat – mutatja be a vendégeknek (Túri Kis István saját tulajdonomban lévő eredeti Vőfélykönyve):

*Ennek meg az őse Kinizsi lehetett,
Mert amióta él, egyszer se nevetett.
Olyan savanyún áll mindig az orcája,
Mintlhamuzsikuscászárvolna gazadája.*

*Ez Rákóczi-fajta elszánt kuruczgyerek,
Sokszor úgy elalszik, beköpi a legyek.*

*Él-hal a lányokért, persze csak titokban,
Kitűnően táncol maga a sarokban.*

*Ez Báthory-gyerek, meg is látszik rajta,
Akkora a feje, mint egy üres pajta.
Bajusza nincs még, de az is lesz, mondhatom,
Ha lekvárral keni portáját vastagon.*

Vacsora után kezdődhetett a tánc, a magyar virtust híven tükrözi az alábbi vőfélyvers (dr. Katona Imre néprajzkutató hagyatéka. Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár, XIV. 4. b. 108. d., Nagy Edit gyűjtése 1986-ból):

*Nosza, Menyuskoma, cimbalmodzendüljön,
Hogy a vendégeknek füle megcsendüljön,
Verd el a Rákóczi híres áriáját,
Melyet dalolt, mikor védte Regéc várát.
Lám, hiszen nem látsz itt egyet se apácát,
Járjuk el hát frissen a magyarok táncát.*

Palóc eredetű szokás töredéke élt az 1960–70-es évekig Csongrádon: hajnalban a lakodalmas ház udvarán tüzet gyújtottak, a nők körülállták, a férfiak át is ugrották, különféle dalokat énekeltek. A tűzről azt tartották, hogy elriasztja a rossz szellemeket, ha maga a menyasszony is átugrotta, akkor biztosak lehettek benne, nem volt még dolga férfival. Ellenkező esetben a tűz feltámadt volna, és megégette volna a rossz lányokat.

Éjfél után a menyasszony átöltözött újasszonynak, piros színt vagy annak árnyalatát vette fel, a vőlegényre is piros ing került. Néhol éjfél előtt a vőlegény kitáncoltatta a menyasszonyt, majd elkiáltotta magát: „Enyém a menyasszony!”, aztán átszaladtak egy szobába, ahol a kontyolóasszonyok már várták a menyecskét. Csongrád egyes városrészein pénzért táncolt az újasszony, másutt nem, az „ahány ház annyi szokás” elve érvényesült. Pénzes tánc esetén a vőfély vagy a menyasszony násznagya fogta a rostát, és azt kiáltotta: „Eladó a menyasszony!”. A rostába

mindig kicsivel több pénzt kellett dobni, mint az előző táncolatot. „Ennyit adok a menyasszonyért” – kiáltották közben. Mikor a vőlegény úgy látta, kellő mennyiségű pénz gyűlt össze a rostában, bedobta a pénztárcáját, és így fejezte be a rigmust: „Ennyit adok a menyasszonyért, enyém a menyasszony!”

Az ifjú férj készülhetett szerenáddal is: megállt újdonsült felesége ablaka alatt, és a zenekarral együtt elénekelte a „Nyisd, ki babám, az ajtót!” kezdetű dalt, a menyecske gyertyával fogadta az éji zenét. Miután férje átségitte a küszöbön, közösen visszatértek a lakodalomba eljárni az újasszony táncát („Asszony, asszony, az akarok lenni” – énekeltek ilyenkor nekik). A szerenád szokása ismét felvirágozóban van.

A lakodalom másnapján volt a tyúkverő – ez az elnevezés ma is használatos – a maradékot nótázás mellett elfogyasztották a segítségükre a lányos háznál. Ide az új pár is hivatalos volt, de a vőlegény szülei nem.

A házasulandók kora a következőképp változott az idők folyamán: amíg az 1940–50-es években még 20 éves kor alatt is kötöttek házasságot, addig az 1960–70-es években már kicsivel 20 éves kor felett történt mindez. Az 1990-es évekre 25 év az átlagéletkor, az ezredforduló után pedig ugyanannyi az együttélések száma mint a házasságkötéseké. Korunk kérdése: együtt ébredés, együttélés vagy házasság?

A nagy napon viselt ruha is változott, miként a divat is: az egyszerűből túldíszített lett, aztán megint egyszerűvé vált. Az 1940–50-es évek egyszerű menyasszonyi fehér selyemruhája hús évvel később már A-vonalat és bővített ujjat vett fel, kezdett divatba jönni az abroncs és a ruhakölcsönzés. Fátyol helyett kalap vagy fejdísz volt a választás, a hippimozgalom és a miniszoknya divatja némely ara ruháját is nagyban lerövidítette. A régi idők fiákerit, konflisait és lovaskocsijait felváltották az autók, faluhelyen a bérelt buszok.

Az 1980-as évek kicsit ízléstelenebb ruhadivatot követtek, főként vidéken. A férfiak szívesen választottak világoskék, fehér, vagy harsány színű, még mindig konfekcióöltönyöket-a nők ruhája fodros-habos volt, igencsak túldíszítve. A ruha nagyban tükrözte, hogy a nyugati hatás és nyugati gondolkodásmód még várat magára.

Az 1990-es években újjáéledtek a nemzeti érzések, ahogy szerencsére ez a pár ruházatán is látszott: divatba jöttek az Osztrák-Magyar Monarchia korát idéző férfióltönyök, szmokingok mellénnyel, selyemkendővel, ízléses és szolid színekben. A női ruhák a legújabb francia és olasz modelleket követték: divat lett az abroncs, a hosszú fátyol, és az ízléses, szép ruha-ekrü színben is, melytől régiesnek hatott. Századunkban a menyasszonyi ruhára az a jellemző, hogy nemcsak kifinomultan elegáns, de tükrözi viselője személyiségét: kihívó vagy szerény. A ruhát, mely alatt egyre inkább csak alsószoknyát viselnek a nők, később alkalmi, estélyi ruhaként hordhatják.

A lakodalmi helyszínek és a vendégek létszáma a következőképp alakult 1945 után: amíg két helyen tartották a lakodalmat, és úgy 100 meghívottal számoltak, elég volt a legényes és leányos háznál tartani a lagzit. (1950-es évek). Később ez egészült ki az udvaron felállított sátorral, faluhelyen az 1990-es évekből is emlékezhetünk sátras lakodalmakra, amikor lezáratták az utcát, és nagyon bíztak benne a háziak, hogy az Égiek kegyesek lesznek velük az időjárással. A 1960-as évektől terjedt el a kultúrház vagy kultúrotthonos vendéglátás, ide még a legutolsó kiskanalat is az örömszülők hozták – padokat mondjuk a helyi tsz-ből kértek kölcsön, vagy egy nagyobb üzemből. Itt már akár 200 főt is vendégül láthattak. Az 1980-as években olyan helyszínt választottak, ahol viszonylag kultúrált körülmények közt biztosítva voltak a főzés körülményei: iskolák, gyárak ebédlőit. Itt a helyi szakácsnénik még

örültek is, ha némi ellenszolgáltatás fejében felkérték őket levesfőzésre, tálalásra. A létszám faluhelyen a 400 főt is meghaladhatta, a hely befogadóképességétől függően. Az utóbbi években pedig, tudjuk jól, csakis az étterem jöhet szóba. Nem olyan családias, nincs meg az együttkészlés öröme, mégis roppant kényelmes – és drága. Mert nem vihetnek be házi süteményt, olcsóbb üdítőt, a pincér pedig annyi rövidített hús be elszámolójára fejenként, amennyit nem restell. Az amerikai típusú kerti partiról, vagy mondjuk csak nyugodtan kerti lagziról nem is beszélve.

Egy jó vőfélynak egyszerre szolgálak, cirkuszi mutatványosnak és színésznek kellett lennie, hogy értékeljék. Verseiket egykor a Vőfélykönyvből és egymástól vették, másoláskor vagy a helyszínen egy picit változtat-

hattak rajta. Ma az egyén és az egyéniség szerepe dominál, a vőfély feladata és szerepe kizárólag a két család közti megegyezésen alapuló végrehajtja a család által kért és fizetett szolgáltatást. Egyesek abbahagyják, mert nem akarják így csinálni vagy nincs rá akkora igény, mások kiöregedtek, és akad olyan réteg is, aki az interneten weblapon hirdetni szolgáltatásait és bárhová elutazik, ha kéri. Néhány évtized múlva nemcsak a hagyományozódást lesz nehéz kutatni, de a versek származási helyét is.

Jelenleg a lakodalom megrendezése kizárólag pénz és ízlés kérdése, az új pár önálló keresetével és önálló akaratával diktál szinte mindenben. Köszönet mindazoknak, akik mégiscsak a hagyományost választják, talán kevesebben vannak, de emlékezetet kapnak. Maradandót.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Katona Imre: „Az emberélet fordulóihoz fűződő szokások.” Kitöltött és részben kitöltött néprajzi kérdőívek. Csongrád, 1985. In Katona Imre néprajzkutató és egyetemi tanár hagyatéka. Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár, XIV. 4. b. 108. d. – Ifjabb Katona Imre engedélyével.
- Dr. Katona Imre fondjának ismertető leltára. A Csongrád Megyei Levéltár kiadványai. Segédletek, XIV.
- Lakodalom. Szerkesztette Novák László és Ujváry Zoltán. Folklor és Etnográfia. Debrecen, 1983.
- Lakodalmi népszokások Csongrádon. (A XIV. Honismereti tábor résztvevői: Rátkai Zsuzsanna, Szabó Anna, Tóth Ildikó, Todorov Krisztina. 1985.) Adatközlő volt: Góg László vőfély.
- Lakodalmi szokások. Mátkaság, menyegző. Szerkesztette Györgyi Erzsébet. Planétás-Mezőgazda Kiadó, Budapest, 2001.
- Magyar népi kultúra. Népművészet, népszokások, néptánc. Szerkesztette: Réti Anna. Írta: Boros Marietta, Karácsony Zoltán, Tátrai Zsuzsanna. Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 2004.

Szabó Bogár Imre és Vincze Pál vőfélyek vőfélykönyvének másolata. Az eredeti kézirat 1965-ből való.

Túri Kis István vőfély eredeti vőfélykönyve. Saját tulajdonom, a kézirat 1970-ből származik.

Váry (Meister) Gellért 1876-os lakodalmi szokásleírása. A másolat néhai dr. Katona Imre ajándéka számomra, az eredeti hollétéről sem a csongrádi levéltárban, sem a csongrádi Tari László Múzeumban nem tudnak.

Vőfélykönyv. A vőfély neve és az eredeti dátum nem ismeretes. Nagy Edit gyűjtése 1985-ben Csongrádon. In: Katona Imre néprajzkutató és egyetemi tanár hagyatéka. Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltár, XIV. 4. b. 108. d. – Ifjabb Katona Imre engedélyével. Adatközlők voltak:

Szabó Bogár Imre vőfély (szül.: 1947, Csongrád, József A. u. 36. sz.)

Néhai Túri Kis István unokája, ifj. Túri Kis István és Gyenge Árpád

KÖSZÖNETEMET FEJEZEM KI:

Néhai Katona Imrénék, azért a sok értékes dokumentumért, eszmeiségért, melyet ránk, a tékozló utókorra hagyott, a sok törődésért,

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

emberségért és szeretetért, mellyel tíz év alatt messziről és közlőrlől elhalmozott.

Ifjabb Katona Imrének, aki nagyban hasonlít édesapjára, és a kutatási engedélyt azonnal megadta.

Georgiádes Ildikónak, aki munkatársaival együtt méltóképp rendszerezte és gondozza Katona

Imre hagyatékát a csongrádi levéltárban, segítségükért is.

A csongrádi Tari László Múzeum dolgozóinak. Szabó Bogár Imre vőfélének, akit emberileg is nagyra tartok.

Családomnak az eddigiekért és az eztán következőkért.

SZEMTANÚ

Kötetlen beszélgetés Ráday-Pesthy Pál Frigyes professzorral

Az angol rokon

Másfél évvel ezelőtt az egyik magyar televíziós műsor vezetője érthető büszkeséggel mutatott be a nézőknek egy szimpatikus hölgyet, mondván, hogy „sikerült fölfedeznünk az angol királyi család valószínűleg egyetlen Magyarországon élő rokonát”. Ráday-Pesthy Pál Frigyes közgazdász- és történelemtudományi doktorral arról beszélgettünk, hogy mennyiben helytálló a fentebbi állítás, és hogy miért tartja fontosnak a kapcsolat ápolását a Ráday és Pesthy családok, valamint az uralkodói dinasztia között.

BELVEDERE MERIDIONALE: – *Hogyan született meg az elhatározás, hogy a nyilvánosság elé tárja a családi összeköttetéseket?*

RÁDAY-PESTHY PÁL FRIGYES: – A műsort követő napokban néhány történész ismerősöm fölhívott telefonon, azt javasolva, hogy bátran publikáljam az én családaim rokonságát is az angol uralkodóházzal, amely ráadásul nem valamiféle „bizonyítható” rokonság, hanem vérrokonság is. Ekkor még kitértem a nyilvánosságra hozatal (amelynek – őszintén szólva – vajmi kevés gyakorlati értelmét látam) elől, de amikor pár hónappal később a sajtó terjedelmes cikkben számolt be Károly herceg erdélyi utazásáról, ahol újfent fölmerült az angol uralkodó család magyar származási vonalának, s ezen származás buzgó ápolásának kérdése is, ismét jelentkeztek az említett történészek, immáron hozzátéve, hogy ha én nem, akkor – szíves engedelmemmel – ők fogják helyettem ezt a rokoni kapcsolatot nyilvánosságra hozni.

– *Mi a kapcsolat alapja?*

– Unokatestvéri viszonylat, ugyanis ese-

tünkben két olyan leszármazási ágról van szó, ahol a közös ős az 1604 körül elhunyt kishédei Rhédey Pál. Ezen Rhédey Pálnak két fia volt, akik közül az egyiknek, az 1654-ben elhalálozott Jánosnak a közvetlen leszármazottai között van az angol királyi család több tagja, így II. Erzsébet királynő is, míg a másik fiúnak, az 1643-ban elhunyt Istvánnak a leszármazottai mi vagyunk. Az unokatestvérség foka (első-, másod-, harmadfokú, stb.) a két ág megfelelő generációi között lefelé haladva értelemszerűen növekedik. Például a leszármazási táblázat bal oldalán feltüntetett gróf Ráday IV. Pál (dédapám) nyolcadfokú unokatestvére VI. György királynak (II. Erzsébet királynő édesapjának).

– *Ugye nem csak másfél évvel ezelőtt derült fény a rokonság tényére?*

– A hatodik születésnapomon, 1947. november 20-án szüleim az ilyenkor szokásos megköszöntés után említést tettek még egy távoli rokonról is, aki állítólag aznap ment férjhez Londonban. Egy rokon, akivel mi még csak nem is találkoztunk? Ez a hír

„...még a régi öregkötű hallottam...”